

Hij verbood de slavenhandel en trachtte de sinds onheugelijke tijden in Indië bestaande slavernij op te heffen – dat lukte hem niet.¹ Behalve ten aanzien van de profijtelijke koffieteelt schafte hij voorts op de gebieden van de productie en het verkeers- en transportwezen met één pennestreek alle herendiensten af – in feite bleven zij alle bestaan omdat men, niet bij machte de dorpsbevolking door het aanbieden van loon er toe te bewegen haar *sawahs* in de steek te laten, genoopt bleef een beroep te doen op het onder dwang verrichten van arbeid.

Er voorts van uitgaande, gelijk ook Daendels had gedaan, dat de grond eigendom was van het gouvernement, voerde Raffles op Java een stelsel van landrente (*landrent*, pacht, d.w.z. in dit geval erfpacht) in, behalve in de Ommelanden (daar had het gouvernement de grond al aan particulieren verkocht) en in de Preanger (daar mocht de koffiecultuur niet aan onrust worden blootgesteld). Het werd een fiasco. De bedoeling was, individuele aanslagen op te leggen die door elke landbouwer in geld of in natura (een kwart tot de helft van de oogst) moesten worden voldaan. Voor die individuele aanslagen ontbrak de administratieve grondslag doordat in de misschien ca. 17 000 dorpen welke Java toen telde, nooit landmetingen waren verricht. De aanslagen werden, schrijft Burger, 'op ruwe wijze opgelegd. De druk op de bevolking werd vaak verzwaaard in plaats van verlicht.'² In geld konden de landbouwers hun landrente alleen betalen wanneer zij eerst hun rijst hadden verkocht, maar de rijsthandel was nog maar weinig tot ontwikkeling gekomen; die kreeg nu een impuls – het waren Chinezen die als handelaren gingen optreden, vaak tegen hoge rente voorschotten verlenend waardoor zij, zoals al aan het einde van de Compagniestijd het geval was geweest, heer en meester werden van hele dorpen; ook de dorpshoofden kregen zij in hun macht want dezen konden het geld dat zij terwille van hun aanstelling als steekpenningen moesten betalen, om te beginnen al aan het inheems districts-hoofd, de *wedono*, en aan de regent, slechts van Chinezen lenen. Misschien had het landrente-stelsel één voordeel: het leidde tot verhoging van de productie doordat de landbouwers na de rijstooft z.g. tweede gewassen op de *sawahs* gingen planten om uit de opbrengst de landrente te kunnen betalen. Vaak werd evenwel de landrente voor een geheel dorp betaald

¹ Uiteindelijk werd de slavernij in Nederlands-Indië per 1 januari 1860 afgeschaft (er waren toen in Indië nog een kleine vijfduizend slaven, meest huisbedienden) maar er bleven in feite tot in het begin van de twintigste eeuw vormen van slavernij bestaan, vooral in voor bestuursambtenaren moeilijk toegankelijke binnenlanden. ² D. H. Burger: *Sociologisch-economische geschiedenis van Indonesia*, dl. I, p. 79.